

NUTQIY MULOQOT, MUOMALA MADANIYATI VA ALTRUIZMNING
IJTIMOIY MUNOSABATLARDAGI O'RNI

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i02.004>

M.Xrojiddinova

*Qo'qon davlat universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrası
assistant o'qituvchisi*

M.Mehmonova

*O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada nutqiy muloqot va muomala madaniyatining jamiyat hayotidagi ahamiyati hamda altruizmning kommunikativ jarayonlardagi o'rni yoritiladi. Nutqiy muloqotning samaradorligi muomala madaniyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, altruistik qadriyatlar insonlar o'rtasida o'zaro ishonch va hurmatni mustahkamlaydi. Shuningdek, ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va altruistik fazilatlarni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutqiy muloqot, muomala madaniyati, altruizm, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy munosabat.

**РОЛЬ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ, КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ И АЛЬТРУИЗМА
В СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЯХ**

Аннотация. В данной статье рассматриваются значение речевого общения и культуры общения в общественной жизни, а также роль альтруизма в коммуникативных процессах. Эффективность речевого общения тесно связана с культурой общения, а альтруистические ценности укрепляют взаимное доверие и уважение между людьми. Также анализируются вопросы развития коммуникативной компетенции и формирования альтруистических качеств в системе образования.

Ключевые слова: речевое общение, культура общения, альтруизм, коммуникативная компетенция, социальные отношения.

Kirish Jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar va ular orqali shakllanadigan muloqot tizimidir. Muloqot insonning shaxs sifatida rivojlanishi, uning jamiyatdagi o'rni va ijtimoiy integratsiyasi uchun asosiy vosita sanaladi.

Ayniqsa, nutqiy muloqot shaxsning fikrlash jarayonini ifodalash, axborot almashish, hamkorlikni rivojlantirish hamda ijtimoiy birlikni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Nutqiy muloqot samaradorligining asosiy shartlaridan biri muomala madaniyatidir. Muomala madaniyati insonning ijtimoiy munosabatlarda o‘zini tutishi, odob-axloq me‘yorlariga rioya qilishi, suhbatdoshga hurmat bilan yondashishi va nutq etiketi talablarini bajarishi bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, altruizm (ya‘ni boshqalarga fidoyilik bilan yordam berish, manfaatni o‘zidan ustun qo‘yish) ham muloqot jarayonida muhim ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki altruistik munosabat jamiyatda o‘zaro ishonch, hamkorlik va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi.

Shu sababli mazkur maqolada nutqiy muloqot, muomala madaniyati va altruizmning o‘zaro bog‘liqligi hamda jamiyat barqarorligiga ta‘siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

1. Nutqiy muloqot tushunchasi va uning ijtimoiy mohiyati

Nutqiy muloqot insonlar o‘rtasida fikr, tuyg‘u, axborot va tajriba almashishning eng muhim shakli hisoblanadi. Nutqiy muloqot orqali inson jamiyatda o‘zini ifodalaydi, boshqalar bilan hamkorlik qiladi va ijtimoiy hayotga moslashadi.

G.H. Mead ta‘kidlaganidek, shaxsning “Men” (Self) tushunchasi jamiyatdagi muloqot jarayonida shakllanadi. Inson o‘zini anglash va jamiyatdagi rolini belgilashda muloqotga tayangan holda rivojlanadi. Meadning fikricha, insonning shaxsiyati ijtimoiy munosabatlar tizimi mahsuli bo‘lib, u nutqiy faoliyat orqali takomillashadi.

Berger va Luckmann jamiyatni “ijtimoiy konstruksiya” deb baholab, insonlar o‘rtasidagi muloqot va ijtimoiy tajriba almashinuvi orqali jamiyatning ma‘naviy va axloqiy tizimi shakllanishini asoslab beradi.

Nutqiy muloqotning ijtimoiy mohiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- ijtimoiy tajriba almashish;
- qadriyat va me‘yorlarni uzatish;
- jamiyatdagi rollarni taqsimlash;
- ijtimoiy boshqaruv va nazorat;
- hamkorlik va kelishuv mexanizmini yaratish.

Demak, nutqiy muloqot jamiyatning ichki tuzilmasini barqarorlashtiruvchi asosiy mexanizmdir.

2. Muomala madaniyati: nutqiy muloqotning asosiy mezonlari

Muomala madaniyati insonning jamiyatda o‘zini tutishi, so‘zlashuv jarayonida odob-axloq qoidalariga amal qilishi va nutqiy etiketi talablariga rioya etishi bilan bog‘liq bo‘lgan muhim ijtimoiy ko‘nikmadir.

Muomala madaniyati insonning nutqida quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- nutqning ravonligi va mantiqiyligi;
- so‘z tanlash mahorati;
- hurmat va ehtiromni ifodalash usullari;

- suhbatdoshning psixologik holatini hisobga olish;
- muloqot jarayonida kelishuvga erishish qobiliyati.

O‘zbek tilshunosligida ham nutq madaniyati masalasi dolzarb yo‘nalishlardan biri bo‘lib, bu borada N.Mahmudov, A.Mamatov, S.Karimov, Sh.Rahmatullayev, B.Yo‘ldoshev kabi olimlarning ilmiy ishlari muhim o‘rin tutadi.

N.Mahmudov nutq madaniyatini shaxsning madaniy saviyasi va ma‘naviy darajasini ko‘rsatuvchi asosiy mezon sifatida baholaydi. Olimning fikricha, nutq madaniyati til me‘yorlarini bilish bilangina cheklanmay, balki uni vaziyatga mos qo‘llash, tinglovchini hurmat qilish va estetik nutq yaratish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Muomala madaniyati rivojlangan jamiyatda o‘zaro hurmat kuchayadi, ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi, hamkorlik muhiti shakllanadi.

3. Altruizm tushunchasi va uning muloqotdagi o‘rni

Altruizm insonning o‘z manfaatidan ko‘ra boshqalarning manfaatini ustun qo‘yishi, yordam berish, himoya qilish, hamdardlik bildirish kabi fazilatlari bilan izohlanadi.

Sotsiologiyada altruizm ijtimoiy birdamlikning muhim elementi sifatida baholanadi. E.Dyurkheim jamiyatdagi birdamlikni mexanik va organik turlarga ajratib, har ikkala holatda ham ijtimoiy birlikni mustahkamlovchi omil sifatida o‘zaro yordam va hamkorlikni ko‘rsatadi.

Altruizmning muloqotdagi o‘rni quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- suhbatdoshga nisbatan hurmat va e‘tibor;
- muammolarni tushunishga harakat qilish;
- fikrlar xilma-xilligini qabul qilish;
- yordam ko‘rsatishga tayyorlik;
- ijtimoiy hamkorlikka intilish.

Altruizm mavjud bo‘lgan jamiyatda insonlar o‘rtasida ishonch va birdamlik kuchayadi.

4. Nutqiy muloqot, muomala va altruizmning o‘zaro uyg‘unligi

Nutqiy muloqot samarali bo‘lishi uchun faqat til vositalari yetarli emas. U muomala madaniyati va altruistik qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda to‘liq ijtimoiy natija beradi.

Muomala madaniyati muloqotning tashqi ifodasi bo‘lsa, altruizm uning ichki ma‘naviy asosidir. Ya‘ni inson muomala madaniyatini namoyon qilishi mumkin, biroq altruistik ruh bo‘lmasa, muloqot samimiylkdan yiroq bo‘ladi.

Ularning uyg‘unlashuvi natijasida:

- ijtimoiy hamkorlik rivojlanadi;
- jamoaviy faoliyat samaradorligi ortadi;
- ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi;
- barqaror jamiyat shakllanadi.

Demak, nutqiy muloqot, muomala va altruizm jamiyat barqarorligining muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

5. Ta‘lim tizimida kommunikativ kompetensiya va altruistik qadriyatlarni shakllantirish

Zamonaviy ta‘lim tizimi faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsni jamiyatga moslashgan, madaniyatli va ijtimoiy mas‘uliyatli inson sifatida tarbiyalashni ham maqsad qiladi.

Talabalarda kommunikativ kompetensiya va altruistik fazilatlarni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- til kompetensiyasi;
- pragmatik kompetensiya;
- sotsiolingvistik kompetensiya;
- strategik kompetensiya.

O‘zbek tilshunos olimi S.Karimov nutqiy kompetensiyani shakllantirishda tinglash, o‘qish, yozish va gapirish ko‘nikmalari uyg‘unligi muhimligini ta’kidlaydi.

Altruistik qadriyatlarni shakllantirishda jamoaviy topshiriqlar, ko‘ngilli ijtimoiy loyihalar, bahs-munozara madaniyati va empatiya mashg‘ulotlari katta ahamiyatga ega.

6. Jamiyat barqarorligida nutqiy muloqot va altruizmning ijtimoiy ahamiyati

Jamiyat barqarorligi ijtimoiy tizimning izchil ishlashi, tartib-intizom, hamkorlik va ijtimoiy muvozanatning saqlanishidir. Barqarorlikning asosiy omillari orasida muloqot tizimi alohida o‘rin tutadi.

M.Castellsning “tarmoq jamiyati” nazariyasiga ko‘ra, zamonaviy dunyoda axborot almashinuvi tezligi ortgani sayin ijtimoiy munosabatlar murakkablashadi. Bu esa muomala madaniyati va altruistik qadriyatlarga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiradi.

A.Giddens ham zamonaviy jamiyatda ishonch mexanizmlari va kommunikativ munosabatlar muhim ekanini ta’kidlaydi. Ishonch va hamkorlik esa altruizm orqali mustahkamlanadi.

Xulosa

Nutqiy muloqot, muomala madaniyati va altruizm jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini mustahkamlovchi asosiy omillardan biridir. Nutqiy muloqot insonlar o‘rtasidagi axborot almashinuvi va hamkorlikning asosiy vositasi bo‘lsa, muomala madaniyati ushbu jarayonning odob-axloqiy me‘yorlarga mosligini ta’minlaydi. Altruizm esa muloqot jarayonida o‘zaro hurmat, ishonch va birdamlikni mustahkamlab, jamiyatda hamjihatlikni yuzaga keltiradi.

Ularning uyg‘unlashuvi natijasida:

- ijtimoiy hamkorlik rivojlanadi;
- jamoaviy faoliyat samaradorligi ortadi;
- ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi.

Demak, ushbu omillar jamiyat barqarorligining muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta‘lim tizimida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, muomala madaniyatini yuksaltirish hamda altruistik qadriyatlarni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Kelajakda ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar jamiyatda samarali ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov, N. (2007). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
2. Mahmudov, N., Nurmonov, A. (1995). O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Fan.
3. Rahmatullayev, Sh. (2006). O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Toshkent: O‘qituvchi.
4. Berger, P. & Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality. New York: Anchor Books.
5. Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society. Chicago: University of Chicago Press.
6. Durkheim, E. (1893). The Division of Labour in Society. New York: Free Press.
7. Comte, A. (1851). System of Positive Polity. Paris.
8. Mamatov, A. (2011). Nutq madaniyati va uslubiyat masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Yo‘ldoshev, B. (2010). O‘zbek tilshunosligida pragmalingsvistika. Toshkent: Universitet.
10. Karimov, S. (2004). O‘zbek nutq madaniyati asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
11. Nurmonov, A. (2001). Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
12. Xudoyberganova, D. (2015). Sotsiolingsvistika asoslari. Toshkent: Akademyashr.
13. Qosimov, S. (2012). Muloqot va nutqiy faoliyat masalalari. Toshkent: Fan.
14. Abdurahmonov, G‘., Rustamov, A. (1982). O‘zbek tili grammatikasi. Toshkent: Fan.
15. Sodiqov, Q. (2009). O‘zbek tilining tarixiy taraqqiyoti. Toshkent: Mumtoz so‘z.
16. Mirzayev, I. (2018). Nutq etiketi va kommunikativ madaniyat. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo.